

Výročí

Dobrovolné doznání profesora Josefa Maňáka

Doc. Vladimír Spousta (za redakční radu **Pedagogické orientace**): *Milý Jožko, dožíváš se „půlkulatého“ výročí svého curriculum vitae. Po pětasedmdesátce jsi už získal nejen široký osobní nadhled, ale i vlastní, osobitě vidění světa. To Ti umožňuje vnímat současné společenské dění nejen v širším filozoficko-historickém kontextu, ale i ve vztahu ke svému vlastnímu bytí. Budeš ochoten tlumočit své nazírání našim čtenářům a podělit se tak s nimi o své životní zkušenosti?*

Prof. Josef Maňák: Bojím se, že ty nejnvtirnější prožitky a zkušenosti jsou nepřenosné a často i nesdělitelné. Lze sice o nich dlouze povídat, ale pro posluchače jsou většinou málo sdělné – chybí adekvátní zkušenost. Každý z nás totiž prochází vlastním, neopakovatelným, originálním osudem a z cizích zážitků se jen málokdo dovede poučit. Přesto je životní cesta každého člověka zdrojem důležitého poznání pro toho, kdo je vnímavý k otázkám lidské existence a smyslu života. Já sám se velmi zajímám o to, jak sledovaná osobnost vyvrávala, co na ni působilo, jak řešila své problémy a životní situace, jaké faktory ji ovlivňovaly a co z toho má obecnější platnost. Možná, že už je to jakási profesionální deformovanost, ale na druhé straně pedagog by se měl snažit pochopit člověka a získané poznatky by měl umět využít při podpoře a vedení jiných vychovávaných subjektů. Život mě naučil respektu k druhým lidem, optimismu, ale také houževnatosti a pracovitosti. Hlavně se snažím nerozmnožovat zlo.

V. Spousta: *Máš pocit, že Tě nějakým způsobem ovlivnilo Tvé rodné Hornácko, jeho pohnutá historie, drsná povaha Hornáků či tamního klimatu?*

J. Maňák: Pocházím z hornácké dědiny (Louka), můj rodný jazyk byl blízký staročeštině (teprve ve škole jsem se učil vyslovovat „ř“). Čím dál víc si uvědomuji zvláštní duchovní klima svého rodiště. Stará „úcká“ (tj. loucká) tvrz na panství pánů z Kunovic, později přestavěná v renesanční zámeček, byla v 16. a 17. století útočištěm lidí pronásledovaných pro víru, z nichž mnozí zde zřejmě natrvalo zakotvili a zanechali zde své stopy. Byli to napří-

klad profesori pražské univerzity, italský antiunitář Occhino nebo „kacíř“ Jakub Palaitologos, posléze upálený v Římě. Kladný vztah ke vzdělání se i dnes mimořádně živě projevuje u některých i zcela prostých občanů – ač bez vyššího vzdělání jsou to písmáci, kronikáři, lidoví filozofové, nebo aspoň náruživí čtenáři.

V. Spousta: *V roce 1963 jsi vstoupil do KSČ, při prověrkách roku 1970 jsi byl „z lůna rodné strany“ vyloučen a jako ideologicky nekonformní a nespolehlivý z řad vysokoškolských učitelů exkomunikován, i když Ti bylo od roku 1975 dovoleno podílet se v tehdejšímu Audiovizuálním centru bývalé Univerzity J. E. Purkyně v Brně na tvorbě výukových videopřehledů. Jak jsi prožíval toto období komunistické svévole a bezpráví? Jak dnes – s odstupem téměř celého čtvrtstoletí – nahlížíš na své působení v AVC?*

J. Maňák: Má nedobrovolná práce v Audiovizuálním centru univerzity by se mi nakonec zalíbila, nebýt funkčního zařazení jako referenta (s mizerným platem nedosahujícím ani celostátního průměru) a zákazu publikování, což jsem prožíval obzvláště bolestně. Velmi si dosud vážím poskytnutých pomocných rukou a odvahy kolegů, kteří mi umožnili publikovat pod svým jménem. Získal jsem zde vlastně novou profesi – režisér pedagogických pořadů. Iniciativně jsem pomáhal organizovat celostátní semináře VIDEODIDAKTA, při natáčení jsem poznal četná univerzitní pracoviště jaksi zevnitř. K mnohým jsem získal úctu a respekt a vážím si jich dodnes.

V. Spousta: *V prvních svobodných akademických volbách na Pedagogické fakultě v roce 1990 jsi byl povolán do vedení této fakulty jako proděkan. Co zůstalo v Tvém povědomí v souvislosti s výkonem této funkce?*

J. Maňák: Ve funkci proděkana a později vedoucího katedry jsem se necítil příliš dobře. Neuměl jsem to, méně jsem řídil, víc jsem dělal sám, nikdy jsem totiž neměl příležitost zastávat nějaké významnější postavení. V popřevratové době bylo mnoho problémů, potíží, nejasností, chybělo zásadovější řešení, což se negativně projevuje v různých oblastech života i dnes. Přesto jsem se snažil pracovat podle svého nejlepšího vědomí a svědomí. Nakonec jsem získal jistotu a potřebný nadhled, dnes už bych si věděl rady. Svou snahu zvládnout všechny úkoly jsem zřejmě poněkud přehnal, protože o Vánocích 1994 mě s houkačkou odvezli do špitálu.

V. Spousta: *Podstatná část Tvých prací – monografií či sborníkových statí – je věnována teoretickým otázkám výuky a vyučování (a jejich praxi). Chci-li připomenout jen nejvýznamnější z nich, pak budu jmenovat Vyučovací*

metody (1967), Narys didaktiky (1990), Problém domácích úkolů na základní škole (1992) a Rozvoj aktivity, samostatnosti a tvořivosti žáků (1998), kterou završuješ svoje dlouholeté bádání v této oblasti. Nejen pro citovaná díla, ale i svou graduální vysokoškolskou erudicí (pedagogika + psychologie) jsi povolán k tomu, abys mohl s plnou zodpovědností ukázat na ty vlastnosti, které podle Tvého mínění zakládají kvalitní učitelskou osobnost.

J. Maňák: Vždy jsem měl ctizádost být dobrým učitelem. Domnívám se, že hlavní věcí v této profesi je vztah, úcta k dětem, k mládeži, všechno ostatní se při dobré vůli již zvládne. Dnes je učitelství, a to na všech úrovních, mnohem náročnější než dříve, ovšem hlavní předpoklad platí stejně, snad ještě naléhavěji. Kromě solidní nezbytné základní výbavy v oborech apróbace vystupují do popředí nároky na filozofický a obecně kulturní rozhled, ale zejména požadavky na důkladné vzdělání v pedagogice a psychologii, nikoli ovšem v akademickém smyslu. Důsledky informační exploze se projevují i v učitelském vzdělávání, v učebním plánu stále přibývá další učivo, takže jasná orientace na pedagogickou profesi se postupně vytrácí. Pro takového absolventa, který pamětně zvládl mnoho různorodých informací, jsem vymyslel název „sešívavý“. Částečné řešení vidím v tom, že některé oblasti poznatků a dovedností se vrátí na střední školu, kam patří (např. práce s literaturou a vůbec s informacemi, základní obecné jazykové vybavení apod.).

V. Spousta: *Otázky žákovy aktivity, samostatnosti a tvořivosti Tě zaujaly natolik, že lze hovořit o celoživotním vědeckém zanícení, které přineslo nejzralejší plody v podobě (zatím) poslední Tvé monografie Rozvoj aktivity, samostatnosti a tvořivosti žáků. V tomto úctyhodném díle se Ti podařilo postihnout to nejpodstatnější, co dává výukovému procesu plný smysl a opravňuje učitelovu motivující a inspirující funkci v tomto procesu. Které faktory bys označil za rozhodující pro období příprav a myšlenkového zrání tohoto problému?*

J. Maňák: Já bych význam publikace o aktivitě, samostatnosti a tvořivosti nepřeceňoval, protože ve světové literatuře, hlavně ovšem v psychologické, se těmto otázkám věnovala značná pozornost, nakonec i u nás. Je však také pravda, že naše pedagogika se k problematice tvořivosti dopracovala s určitým zpožděním. Mne aktivní škola přitahovala vždy, bral jsem ji jako samozřejmost, protože jsem dva roky navštěvoval měšťanskou školu, kterou založil Josef Úlehla a kterou orientoval na školu činnou a svobodnou. Snad i proto jsem se těmito otázkami začal zabývat i vědecky. No a logika věci mě dovedla až k problematice tvořivosti jako k vyvrcholení tohoto vzestupného vývojového procesu člověka. Je to však záležitost nadmíru složitá, ani mnozí

pedagogové v ní nemají jasno. Snad moje publikace aspoň trochu přispěje k osvětlení některých otázek tohoto významného fenoménu.

V. Spousta: *Omnia sponte fluant, absit violentia rebus - toť pedagogické „moudro“, které se stalo jedním z klíčů k pochopení Komenského pedagogického myšlení. V čem a proč cítíš myšlenkové spříznění s Komenského filozofickým nazíráním - a to nejen v souvislosti s citovanou sentencí?*

J. Maňák: J. Á. Komenský mně byl vždy blízký jako krajan (v katastru mé rodné obce prý měl dokonce vinohrad), ale čím víc jeho dílo poznávám, tím víc oceňuji jeho genialitu. Dojímá mě také jeho lidská statečnost, vlastenectví a úžasná pracovitost. Měl by být vzorem všem mladým lidem, stačí si jen uvědomit, v jaké situaci žil a za jakých podmínek pracoval. Pokusme se porovnat se s ním! Citovaný princip *Ať všechno volně jen plyne, buď násilí vzdáleno věcem* je pozoruhodný také tím, že v jeho výtvarné podobě, kterou si dal tisknout na všechny pedagogické spisy, lze vidět prototyp moderního symbolického znázorňování. Abstraktní myšlenku se snaží vyjádřit obrazem - to dosud většinou neumíme - není to fantastické? Blízká je mi též Komenského snaha zařadit člověka do kosmických souvislostí i přesvědčení, že v celém vesmíru nutně platí stejné zákonitosti, člověka nevyjímaje.

V. Spousta: *Jako dlouholetý předseda oborové rady pedagogiky na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity v Brně ses bezprostředně podílel - často jako předseda habilitační komise - na vědecké a pedagogické gradaci svých spolupracovníků a příštích následovníků, a to nejen z řad nejmladší generace. Svěříš nám své zkušenosti získané při výkonu této funkce?*

J. Maňák: Zkušeností z habilitačních, doktorandských a jiných obdobných komisí mám skutečně mnoho. Naprosto převažuje pocit obdivu k výrazným osobnostem, i když občas jsem i zklamán malou sebekritičností některých kandidátů, kteří, ačkoliv nemají předpoklady k vědecké práci, snad z ješitnosti usilují o vědecké a akademické hodnosti. Povolané k této činnosti se snažím ze všech svých sil podporovat. Při hodnocení prací prožívám někdy až mučivé chvíle nerozhodnosti, protože si uvědomuji, že hodnotím nevažitelné a neměřitelné.

V. Spousta: *Tvoje členství ve vědeckých radách Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity a Ostravské univerzity, a zvláště pak ve vědecké radě Masarykovy univerzity zřetelně vypovídají o tom, že jsi vědeckou komunitou vysoce ceněnou a uznávanou osobností. Odpovíš-li: Světská sláva - plní*

tráva, přiznáme, že máš pravdu, ale spokojeni s tak kusou odpovědí nebudeme.

J. Maňák: Členství ve vědeckých radách je vnímáno (někdy ovšem možná neprávem) jako jisté uznání a ocenění. Nemusím snad zdůrazňovat, že si toho vysoce vážím. Ale podstata účasti v těchto institucích není v udělené poctě, ale v přizvání k velice zodpovědné práci, kdy se rozhoduje o osudech lidí i fakulty nebo univerzity. A současně je to příležitost seznamovat se s úspěchy v různých oborech, poznávat jejich představitele atd. Je to také příležitost naslouchat významným odborníkům, učit se od nich, srovnávat svou práci z jiných perspektiv. A snažit se držet krok.

V. Spousta: *Byl bys ochoten přispět radou svému vrstevníku, kterého trápí pomýšlení, že by se z něho jednoho dne mohl stát senex loquax (tlachavý stařec)? A čtenářům později narozeným poradíš, jak jsi dosáhl umění říci mnohé paucis verbis (málo slovy)?*

J. Maňák: Výraz „tlachavý stařec“ pochází od Seneky. Už tehdy v určitém věku (obvykle vyzrálejších) se někteří lidé vyznačovali rozvlácnou upovídáností, neustálým opakováním stejných historek především z vlastního života a přeochoťným poskytováním různých rad a zkušeností. Tyto typy lidí přežily až do naší doby a často jsou postrachem pro lidi, kteří se chtějí zabývat smysluplnou činností. Ušetřen této choroby může být ten, kdo se ve svých projevech kontroluje, cvičí se v sebekázní a řídí se osvědčeným starým heslem: *Si tacuisses, philosophus mansisses* (Kdybys mlčel, zůstal bys filozofem). Hlídám se sice dost v tomto směru, ale už jsem se přistihl, že v slabé chvíli důležitě rozdávám své „moudrosti“ jako například nyní.

V. Spousta: *Prozrad' nám: Čím se zabýváš ve vzácných chvílích svého osobního volna?*

J. Maňák: Nejsem workoholik, ale volného času mám málo. Pracuju na zahradě, trochu cvičím a hodně čtu. V poslední době je to např. Nabokov *Lolita* (ruský), Maugham *Theatre*, Hesse *Hra se skleněnými perlami* aj. Přitahuje mě také filozofická literatura, nyní právě Machovec *Filosophie tváří v tvář zániku*.

V. Spousta: *Který pedagogický problém promýšlíš v současné době? Do které oblasti směřuje Tvůj nový vědecký projekt?*

J. Maňák: Chtěl bych se ještě vrátit k metodám výuky a snad i shrnout

své poznatky a zkušenosti do praktické didaktiky, chtěl bych ... být o sto let mladší.

Za všechny členy České pedagogické společnosti Ti děkuji za zajímavé a neformální odpovědi.

V Brně v lednu 1999.

Vladimír Spousta

Wincenty Okoń se dožil 85 let

Přední polský pedagog světové proslulosti, zvláště v oboru obecné didaktiky, Wincenty Okoń, se narodil 22. 1. 1914 v Chojeneci. Doktorát filozofie získal r. 1948 na univerzitě v Lodži, kde jeho promotorem byl Sergej Hessen. R. 1955 byl jmenován řádným profesorem na univerzitě ve Varšavě. Působil zde až do r. 1984. V letech 1958–60 byl děkanem filozofické fakulty a od r. 1961 do r. 1972 řídil Resortní pedagogický ústav, v letech 1972–74 pak Institut pedagogických věd. Byl též dlouholetým redaktorem „Kwartalnika pedagogicznego“ (1973–84) a předsedou pedagogické komise Polské akademie věd (1974–84). R. 1981 založil Polskou pedagogickou společnost, jejímž se stal r. 1993 čestným předsedou. R. 1985 se stal též čestným předsedou Mezinárodní společnosti pro skupinovou aktivitu ve výchově. Čestné doktoráty mu byly uděleny Vysokou školou pedagogickou v Krakově (1980) a Technickou univerzitou v Braunschweigu (1996).

K hlavním oblastem jeho vědeckého zájmu patří teorie vzdělávacího procesu, teorie problémového vyučování a sebeučení, teorie všestranného vzdělání, analýzy obsahu obecného vzdělání, fungování školy v podmínkách soudobé civilizace, dějiny pedagogického myšlení a psychologické základy učení a hry. Mnohé z jeho četných publikací byly přeloženy díky jasnosti a věcnosti autorových výkladů do cizích jazyků a dočkaly se opakovaných vydání. Zvláště oblíbené a obecně dlouhodobě užívané jsou jeho knihy týkající se pojetí, obsahu a metod procesu výuky. První z nich, „Proces nauczania“ byla vydána v Polsku poprvé r. 1954 a později i v německé, japonské a ruské verzi. Sloužila jako učebnice pro studenty pedagogiky, pro kursy dalšího učitelského vzdělávání jako stimulativní východisko pro různé didaktické výzkumy. Svůj didaktický systém autor dále rozvíjel v knihách: „Zarys dydaktyki ogólne“ (1963), „Podstawy kształcenia ogólnego“ aj. Jeví se v těchto knihách jako znalec světové literatury i její analytik, schopný rozlišit silné i slabé stránky různých didaktických koncepcí a naznačit možnosti jejich plodné syntézy. Trvale cenné je například jeho rozlišení čtyř hlavních

historicky vzniklých koncepcí vyučování, jejich rozbor a pokus o syntézu tím, že formuluje čtyři metodické „vrstvy“ vyučovacího procesu. Jsou to: učení osvojováním (propracované zvláště Herbartem), učení objevováním (Dewey), učení prožíváním (např. Schallermann, Gansberg, Rowid) a učení konáním (např. skandinávský typ školy práce). Syntetický talent Okoňův a zájem o vše nové, co přináší světová literatura, se projevil i v jeho „Pedagogickém slovníku“ (Słownik pedagogiczny), který v r. 1998 dosáhl (pod názvem Nowy słownik pedagogiczny) již sedmého vydání. To vše svědčí o širší jeho pedagogického přehledu i výkonnosti, která neutuchá ani po dosažení věku 85 let.

Spisy: Proces nauczania, 1954. – Zarys dydaktyki ogolnej, 1963. – U podstaw problemowego uczenia sie, 1964. – Szkoły experimentalne w swiecie, red. 1964. – Podstawy wykształcenia ogólnego, 1967. – O postępie pedagogicznym, 1970. – Nauczanie problemowe we współczesnej szkole, 1975. – Szkoła współczesna – przemiany i tendencje rozwojowe, 1977. – Zur Geschichte der fortschrittlichen Pädagogik in Polen, red. 1984. – Wprowadzenie do dydaktyki ogolnej, 1987. – Zabawa i rzecziwistość, 1987. – Rzec o edukacji nauczycieli, 1991. – Wizerunki sławnych pedagogów polskich, 1993. – Nowy słownik pedagogiczny, 1996. – Dziesięć szkół alternatywnych, 1997. – Dzieła wybrane Sergiusza Hessena. 5 tomów, 1997.

Miroslav Cipro